

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

*Бабина Т.Г., кандидат філософських наук, доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну*

У травні 2001 року на Конференції міністрів європейських країн в Празі було визначено стратегію подальшого розвитку Болонського процесу, яка передбачала реалізацію низки завдань, серед яких: формування та сприяння реалізації програм «навчання впродовж життя»; залучення вищих навчальних закладів та студентів до міжнародних проектів; підвищення привабливості Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) [5].

На Берлінській конференції міністрів європейських країн, яка відбулася у вересні 2003 року, було визначено пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: забезпечення якості вищої освіти, у тому числі на інституційному, національному і європейському рівнях; початок практичного запровадження двоциклової системи підготовки; активізація взаємного визнання ступенів і періодів навчання (включаючи отримання студентами вищих навчальних закладів Додатку до диплома європейського зразка автоматично і безплатно для усіх випускників з 2005 року); розроблення та запровадження рамки кваліфікацій; запровадження докторського ступеня як третього циклу; сприяння тісному взаємозв'язку освітніх та наукових установ [2; 4].

У травні 2005 року в Бергені міністрами визначено пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: посилення соціального виміру і зняття перешкод для мобільності; розробка принципів, стандартів і рекомендацій із забезпечення якості; практичне запровадження національних рамок кваліфікацій, їхня імплементація у навчальний процес; присвоєння та визнання спільних ступенів; створення можливостей для здобуття “гнучкої” освіти, включаючи визнання попереднього навчання [1; 6].

На конференції міністрів європейських країн в Лондоні, яка відбулася у травні 2007 року, було ухвалено рішення про створення Європейського реєстру із забезпечення якості (EQAR) відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської асоціації із забезпечення якості (ENQA), а також визначено подальші пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти: створення реєстру національних агенцій із забезпечення якості освіти; формування та реалізація стратегій покращення вищої освіти у глобальному вимірі; розроблення та реалізація національних планів дій із сприяння соціальному виміру [1].

Приєднання України до «Болонського процесу» у 2005 році стало важливим кроком на шляху реалізації стратегії входження України в європейський інтелектуальний простір у сфері вищої освіти.

Слід відзначити, що «Болонський процес» не передбачає формування повністю ідентичних систем вищої освіти у різних країнах, він призначений

лише для зміцнення взаємозв'язків та покращення взаєморозуміння між системами різних країн.

Досягненням «Болонського процесу» є створення у кожній із країн-учасниць належних умов для порівняння та оцінювання переваг та недоліків національної системи вищої освіти з огляду на світові тенденції. Вказане дає можливість зрозуміти унікальність вищої освіти як особливої сфери суспільної діяльності, а також визначити шляхи для подальшого зміцнення її потенціалу з огляду на реальні та потенційні ризики.

У багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні, спостерігається так звана «масовизація» вищої освіти, яка проявляється у стрімкому збільшенні студентів, що навчаються і здобувають освіту у вищих навчальних закладах. Вважається, що у багатьох країнах ОЕСР «масовизація» вищої освіти допомогла привести у відповідність потреби ринку праці в освічених фахівцях [2].

У менш розвинутих країнах «масовизація» вищої освіти призводить до певних негативних наслідків. По-перше, це «перевиробництво» (надмірний випуск) випускників так званих «модних» спеціальностей, які є престижними у суспільній свідомості (економісти, юристи, дипломати, психологи та ін.). По-друге, це небажання багатьох випускників працювати за фахом, у тому числі через невлаштованість соціально-побутових умов та недостатній рівень оплати праці. По-третє, різке зниження якості освіти, що обумовлено стрімким зростанням попиту на освітні послуги при деякому відставанні пропозиції.

Важливою проблемою національних систем професійної освіти в різних країнах є підтримка належної доступності навчання (освіти) [5]. Доступність освіти в сучасних соціально-економічних умовах розглядається у двох аспектах: фізичну можливість вступити до вищого навчального закладу на прийнятних умовах (за рахунок коштів бюджету або за рахунок власних коштів), а також можливість здобуття якісної освіти відповідно до визнаних світових стандартів. Не секрет, що існують випадки, коли окремі громадяни, аби оплатити своє навчання, змушені працювати на виробництві, і фактично вони позбавлені можливості отримати міцні знання та якісну освіту.

У країнах ОЕСР проблема доступності освіти розглядається в першу чергу в контексті підтримки можливості здобувати освіту серед соціально неблагополучних верств населення [2]. Для таких верств населення доступність освіти пов'язана не стільки з фінансовими, скільки з іншими факторами: фізичні обмеження (для інвалідів-колясочників), недостатнім знанням мови (для національних меншин), несприятливим соціальним середовищем. Проблема фінансування навчання, як правило, розглядається як другорядна.

Одним із прикладів глобалізації є створення регіональних (міжкраїнних) утворень та союзів, що мають на меті задоволення інтересів та прагнень країн-членів у глобалізованому світі. В контексті нашого дослідження доцільно проаналізувати тенденції глобалізації вищої освіти на рівні ЄС [4]. Тим більше, що Україна приєдналася до окремих інтеграційних та глобалізаційних

процесів у сфері вищої освіти, які ініційовані в рамках діяльності структур та органів ЄС.

Таким чином, на підставі вивчення глобалізаційних та інтеграційних процесів можемо подати узагальнені чинники, що значимо впливають на характер управлінського процесу у вищих навчальних закладах:

- впровадження єдиних управлінських практик,
- уніфікація та стандартизація процесу виробництва та надання освітніх послуг,
- необхідність підтримки конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг,
- прагнення менеджменту вищих навчальних закладів збільшити кількість іноземних споживачів (студентів),
- необхідність підтримки міжнародної академічної та студентської мобільності,
- прагнення до високої результативності міжнародної діяльності взагалі,
- орієнтація на реалізацію визнаних світових стандартів у сфері вищої освіти, що виступає умовою міжнародного визнання документів про освіту (дипломів).

Мережа аналітичних центрів Eurydice оприлюднила наступні результати дворічного дослідження, здійсненого спільно зі статистичною агенцією Єврокомісії Eurostat. В ході дослідження «Ключові цифри європейської освіти» («Key Data on Education in Europe 2014») [3] було проаналізовано середню та вищу освіту 27 країн Євросоюзу за шістьма тематичними напрямками: контекст, структури, участь в освіті, ресурси, освітні процеси, випускники.

Серед найцікавіших результатів цього дослідження виділимо такі [6]:

1. Кількість людей віком до 19 років у країнах ЄС неухильно зменшується. До 2020 року порівняно з 2015 р. кількість населення віком 5-9 років у ЄС зменшиться на 11%, а кількість людей віком від 10 до 14 років у деяких європейських країнах скоротиться на 40%. Окрім того, впродовж найближчих десяти років велика кількість вчителів країн ЄС досягне пенсійного віку (у шести країнах 40% сьогоdnішніх вчителів ближчим часом вийде на пенсію);

2. У більшості країн Євросоюзу поступово збільшується час загальнообов'язкового шкільного навчання. Цей крок має на меті забезпечення школярів усіма необхідними знаннями та навичками;

3. Більше 90% відсотків населення ЄС віком від 3 до 19 років отримує освіту;

4. У країнах ЄС кількість людей, котрі здобувають вищу освіту, зросла на 25% протягом 10 років. У 2006-2012 рр. на 100 студентів чоловічої статі припадало 123 студенти жіночої статі, причому більшість чоловіків вивчала технічні спеціальності, а більшість жінок – гуманітарні;

5. У 16 країнах ЄС вища освіта повністю або частково платна. Щоправда, у всіх країнах наявні можливості отримати фінансову допомогу для навчання;

6. Частка ВВП країн ЄС, виділювана на освітній сектор, є стабільною і становить приблизно 5,1% (за період 2000-2013 рр.);

7. Витрати на освіту одного студента приблизно вдвічі більші, ніж витрати на освіту одного школяра;

8. У початковій та середній освіті жінки-викладачі становлять більшість (60%), а у вищій освіті – меншість (менше 40%);

9. Показник безробіття серед населення віком від 15 до 24 років стабільно зменшувався до 2009 р., починаючи з 2010 р. - збільшувався.

Таким чином, було зроблено висновок про недостатній темп розвитку людського потенціалу. Роль вищих навчальних закладів недостатня для підтримки процесу «інтелектуалізації» суспільства. Ступінь впровадження інформаційних технологій в освітній процес не відповідає викликам сьогодення.

Підписання Маастрихтської угоди у 1992 р. відкрило новий етап розвитку освітньої стратегії - освітній сектор на законодавчому рівні було включено до спільної стратегії, спрямованої на підготовку молоді до дорослого життя в рамках ЄС. Затверджена стратегія у галузі освіти характеризується відмовою від уніфікації освітніх політик країн-членів - за законодавством ЄС організація та зміст освіти є їх власною прерогативою. У відповідності до «принципу доповнюваності» ЄС може лише підтримувати та доповнювати діяльність країн-членів в окремих галузях освіти для підсилення «духу європейства». До таких сфер, згідно законодавства, було віднесено [2]:

- *підвищення якості освіти* (Розділ 3, Стаття 149) шляхом: розвитку європейського виміру в освіті, зокрема через навчання іноземних мов у державах-членах; сприяння мобільності студентів/учнів та викладачів через академічне визнання дипломів та термінів навчання; розвиток співпраці між освітніми інституціями; сприяння обміну інформацією та досвідом щодо спільних засад функціонування систем освіти країн-членів; сприяння збільшенню обмінів молоді та викладачів; розвиток відкритого та дистанційного навчання.

- *розвиток системи професійної підготовки* (Розділ 3, Стаття 150) шляхом: оптимізації систем професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників для інтенсифікації професійної інтеграції на ринок праці; спрощення доступу до професійної підготовки та сприяння мобільності викладачів; сприяння співпраці у галузі професійної підготовки між освітніми інституціями та фірмами; розвитку обміну інформацією та досвідом щодо загальних проблем професійної підготовки в країнах-членах.

Багатолітня співпраця Європейської Комісії ЄС і 145 провідних університетів Європи дозволила сформулювати такі базові принципи, на яких ґрунтується розробка і запровадження загальноєвропейської системи кваліфікацій і ступенів [3]:

1. Філософії взаємної довіри.
2. Здатності освітніх структур до конвергенції (гармонізації) як на національному, так і на міжнародному рівнях.
3. Вираження результатів навчання не в термінах часу, а в термінах кредитів, що прив'язані до результатів у вигляді компетенцій.
4. Реальності створення загальноєвропейської системи перезарахування (обліку) і накопичення кредитів.
5. Цінності і самодостатності обох ступенів освіти: як ступеня бакалавра, так і ступеня магістра.
6. Погодженості в рамках загальноєвропейського освітнього простору вимог до кваліфікацій у вигляді компетенцій.
7. Відмінності термінів навчання як на першому, так і на другому ступенях освіти не більш ніж на 25 %.
8. Обмеженості шкали оцінювання кредитів: програми бакалаврського рівня – від 180 до 240 кредитів, програми магістерського рівня – від 90 до 120 кредитів; кількість кредитів у річній програмі – не більше 60.
9. Розроблення загальних і прозорих рівневих індикаторів результатів навчальних досягнень, як умови порівнянності структур і ступенів, як частини власне європейської структури кваліфікацій, заснованих на об'єктивних стандартах.
10. Погодженості та здійсненості цих принципів як результат політичної волі і копіткої праці всіх учасників, зокрема, в рамках програм визнання подвійних і сумісних дипломів.

З огляду на проголошені підходи, нові програми спрямовуються на формування «європейської компетентності» – інтегрований «Сократ» та «Леонардо да Вінчі» охопили усі типи та рівні освіти та професійної підготовки. Зокрема [3]:

- «Леонардо да Вінчі», розпочата у 1994 р., стала внеском у розвиток професійної підготовки молоді.
- «Сократ» з 1995 р. об'єднала усі існуючі до цього часу програми у сфері освіти з метою розбудови «Європи знань» та поглиблення «європейського виміру в освіті», передбачаючи обмін студентів, учнів, викладачів та вчителів в академічній сфері, сприяючи мобільності громадян ЄС.

Наступний етап розвитку освітньої стратегії ЄС припадає на початок ХХ ст. Стратегія розвитку вищої освіти набуває інноваційного характеру (ухвалена у Лісабоні у березні 2000 р.). Новою стратегічною метою ЄС було проголошено перетворення ЄС на «конкурентоздатне та соціально інтегроване європейське суспільство знань, сформувавши найбільш динамічну знанневозорієнтовану економіку у світі, спроможну до сталого розвитку із зростанням кількості робочих місць та до все більшої суспільної злагоди» [1].

У документі зазначається, що держави ЄС для розбудови найбільш конкурентоспроможної економіки у світі повинні [2]:

- зменшити кількість молоді, яка зарано полишає навчання, не отримавши середньої освіти, до 10%;
- вдвічі зменшити існуючий гендерний дисбаланс випускників у сфері математики, природознавства та технологій;
- домогтися, щоб відсоток 25–24-річних громадян ЄС із закінченою середньою освітою становив не менше 85%;
- зменшити з 20 до 15,5 відсотків кількість 15-річних з несформованими навичками читання;
- довести частку тих, хто навчається упродовж життя, до 12,5% від усього дорослого працюючого населення (вікова група 26–64 роки) і у жодній країні – не менше 10%.

Очевидно, що проголошені орієнтири вимагають не лише трансформації економічних систем, але й ефективної модернізації соціальної сфери - у цьому контексті освіта посідає центральне місце у стратегії ЄС для продукування якісного людського ресурсу.

Нового змісту набуває «принцип доповнюваності», який характеризується автономним функціонуванням національних систем освіти країн-членів (формат, за яким освітні інституції застосовують різні правила зарахування, працюють за різними навчальними планами, присуджують різні дипломи, ступені та кваліфікації тощо), вже не може повною мірою реалізувати проголошені у Лісабоні цілі. Тому, у нових умовах ЄС переходить до використання «відкритого методу координації», який передбачає застосування стратегії, що включає розробку спільних для країн-членів політик, завдань та інструментів реалізації останніх.

Список використаних джерел:

1. Грищенко І.М. Ринково-орієнтовані підходи до модернізації маркетингової діяльності вищих навчальних закладів України / І.М.Грищенко // Вища освіта. – 2014. - № 1. – С. 161-164.

2. Кремень В.Г. Підвищення економічної ефективності освіти України: концептуальні засади вирішення проблеми / В.Г.Кремень // Вісник КНУТД. – 2013. - № 5. – С. 16-26.

3. Натрошвілі С.Г. Інноваційна діяльність вищих навчальних закладів як основа підвищення якості освітніх послуг / С.Г.Натрошвілі // Проблеми науки. – 2012. - № 8. – С. – 19-26.

4. Натрошвілі С.Г. Стратегічні орієнтири розвитку системи вищої освіти у сучасних умовах / С.Г.Натрошвілі // Вісник КНУТД. – 2012. - № 4. – С. 177-182.

5. Семенюк С.Б. Дослідження кон'юнктури ринку освітніх послуг / С.Б. Семенюк. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 160 с.

6. Черниш О.В. Системні чинники конкурентоспроможності вищого навчального закладу / О.В.Черниш // Вісник КНУТД. – 2012. - № 4. – С. 475-479.